

УДК 316.34-054.72(=161.2)(438)

О. А. РОВЕНЧАК

ПРОБЛЕМИ ТА МОДЕЛІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ

Ровенчак Ольга Адамівна – аспірант кафедри історії та теорії соціології Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена теоретичному аналізу (в межах соціокультурного підходу) моделей адаптації іммігрантів, які підкреслюють соціокультурний характер адаптації та її двосторонність, а також емпіричній апробації вироблених теоретичних положень на прикладі українських іммігрантів у Польщі із виділенням основних і другорядних моделей. Крім того, у роботі співвіднесено наявні моделі соціокультурної адаптації українців у Польщі з політикою інтеграції українських іммігрантів у цій країні.

Ключові слова: соціокультурна адаптація, іммігрант, Польща, політика інтеграції іммігрантів.

В рамках соціокультурного підходу в статті виділені моделі адаптації іммігрантів, які підкреслюють соціокультурний характер процесу адаптації та його двосторонність. Теоретичні моделі використані для дослідження адаптації українських іммігрантів в Польщі та визначення основних і второстепенних моделей для цієї групи іммігрантів. Установлено співвідношення польської політики інтеграції іммігрантів та моделей, характерних для українців в цій країні.

Ключевые слова: соціокультурная адаптация, иммигрант, Польша, политика интеграции иммигрантов.

The article is based on sociocultural approach and is devoted to the creation of models of immigrants' adaptation that emphasize sociocultural aspects of adaptation and its bilaterality. Theoretical models are applied to the investigation of Ukrainian immigration in Poland. Main and secondary models for this group of immigrants are detected. The work indicates the correlation of Poland immigrants' integration policy and Ukrainian immigrants' adaptation models in this country.

Key words: sociocultural adaptation, immigrant, Poland, immigrants' integration policy.

© О. А. Ровенчак, 2012

Коли міграційні процеси стають однією з ознак сучасного світу, а іммігрантські спільноти з'являються чи не в кожній країні, на порядок денний існування багатьох держав виходять питання соціокультурної адаптації іммігрантів. Потрапляючи у нове суспільство, кожен іммігрант проходить через певний процес пристосування до нових умов (як «самовільний», так і керований державою). Проте цей процес не є однобічним – приймаюче суспільство також у нього втягнуте у ролі суб'єкта. Реакція на імміграцію проявляється як на рівні індивідуально-груповому, так і на державному, проте розмаїтість моделей адаптації різних спільнот в одному й тому ж суспільстві не завжди корелюється з державними політиками адаптації іммігрантів, що і доводимо нижче. Існуючі дослідження з цієї теми мають досить фрагментарний характер і приділяють мало уваги проблемам двостороннього процесу адаптації іммігрантів.

Завданням цієї статті є виділення моделей соціокультурної адаптації, відповідних їм політик адаптації та визначення моделей соціокультурної адаптації українців у Польщі на основі виробленої теоретичної основи та проведеного авторського емпіричного дослідження. У своїй роботі спираємось також на певні напрацювання в межах зазначеної теми таких авторів, як Р.К. Мертон, Е. Донченко, І. Міхаловські.

Під соціокультурною адаптацією іммігрантів маємо на увазі процес і результат взаємодії, взаємоприспособлення та взаємозмін іммігранта чи групи іммігрантів, які входять у нове соціокультурне середовище приймаючого суспільства, та цього ж соціокультурного середовища, що включає взаємне

засвоєння (успішне або неуспішне) чи незасвоєння нових соціальних та культурних норм, цінностей, способів поведінки, притаманних іммігранту (чи групі іммігрантів) і соціокультурному середовищу приймаючого суспільства.

Виокремлення моделей соціокультурної адаптації частково базується на попередніх напрацюваннях таких науковців, як Р. К. Мертон та Е. Донченко [4; 3] (Табл. 1.), проте відрізняється підкресленням двобічності процесу адаптації. Отже, модель протесту передбачає активний протест іммігрантів проти насадження цінностей і практик приймаючого суспільства та, з іншого боку, спротив імміграції, прояви ксенофобії, заперечення цінностей і практик іммігрантських спільнот. Модель добровільної сегрегації, подібно до попередньої, передбачає самовідгородження іммігрантських спільнот від приймаючого суспільства, проте тут є свої особливості, а саме: на відміну від протесту вона не передбачає агресії стосовно жодної зі сторін. Характерними для неї є заперечення іммігрантами соціальних та культурних норм, цінностей, способів поведінки приймаючого суспільства та часткове прийняття соціальних та культурних норм, цінностей, способів поведінки іммігрантських спільнот приймаючим суспільством. Здебільшого так адаптуються вимушені іммігранти, які особливо хворобливо реагують на прояви недоброзичливості або ж ворожості з боку місцевих жителів; у них включаються «механізми психологічного захисту, які ведуть у кінцевому підсумку до самоізоляції» [2, с. 420]. Третя модель – це творення діаспор, що передбачає часткове прийняття іммігрантами соціальних та культурних

норм, цінностей, способів поведінки приймаючого суспільства поруч зі своїми власними та часткове прийняття соціальних і культурних норм, цінностей, способів поведінки іммігрантських спільнот поруч із уже існуючими у суспільстві. Треба зазначити, що один і той же «набір іммігрантів» може не бути діаспорою, якщо йдеться про їхнє дисперсне існування, а може й бути, якщо має основні її ознаки, а це – однакова етнічна або національна (до еміграції) приналежність, дотримання та відтворення культури, способів поведінки суспільства еміграції, захист соціальних прав представників свого народу у приймаючому суспільстві та наявність власної організаційної структури. Наступною моделлю є сегрегація (примусова) – примусове відділення або відселення частини населення, яке має певні спільні між собою та відмінні від інших соціальні, культурні чи біологічні характеристики. Таке відокремлення часто супроводжується дискримінаційними проявами і запереченням соціальних та культурних норм, цінностей, способів поведінки іммігрантських спільнот та, з іншого боку, частковим прийняттям соціальних та культурних норм, цінностей, способів поведінки приймаючого суспільства. Треба сказати, що ця модель соціокультурної адаптації іммігрантів хоч і має подібну назву, але є протилежною до моделі добровільної сегрегації з огляду на спроби та наміри іммігрантських спільнот і приймаючого суспільства інтегруватися та інтегрувати. П'ята модель – маргіналізація, за якої іммігранти (особливо нелегальні, які позбавлені доступу до багатьох ресурсів приймаючого суспільства), відмовляючись від власної культури, цінностей, способів поведінки, неспішно засвоюють соціальні та культурні норми, цінності, способи поведінки в суспільстві імміграції та виявляються неприйнятими ним через тенденції до їх неспішної соціокультурної адаптації. У той же час приймаюче суспільство не виштовхує повністю таких іммігрантів, а, намагаючись подолати ці тенденції, прагне його асимілювати. Останньою є модель асиміляції, що має два компоненти: відчуження – відмову іммігрантів від власних культури, традицій, соціальних і культурних норм, цінностей, способів поведінки та власне асиміляцію – входження до іншої групи та повне засвоєння притаманних їй соціальних і культурних норм, цінностей, способів поведінки. Існують два основні види асиміляції: у першому випадку відбувається злиття кількох груп і утворення повністю нової, у другому – пристосування, що вимагає зміну групової ідентичності на користь ідентичності якоїсь одної (найчастіше домінуючої) групи. З боку приймаючого суспільства це прийняття членів іммігрантських спільнот як нових членів суспільства зі спільними цінностями та практиками (див. детальніше [1]).

З часу розвитку імміграційного законодавства у світі найпоширенішими стратегіями інтеграції іммігрантів (задекларованими чи ні) стали асиміляція, диференційне включення/виключення (залежно від ступеня включення/виключення, кількості та важливості сфер включення/виключення цей вид політики можна вважати диференційним

Таблиця 1.

Співвіднесення моделей соціокультурної адаптації іммігрантів з формами адаптації та типами адаптивної поведінки

Моделі соціокультурної адаптації іммігрантів	Форми адаптації за Р.К. Мертоном	Типи адаптивної поведінки за Е. Донченко
Протест	Бунт	Девіація
Добровільна сегрегація	Ретритизм (ескейпізм)	Індивідуалізація
Творення діаспор	Частково Ритуалізм	Інвестиція
Сегрегація	–	–
Маргіналізація	Частково Інновація	Маргіналізація
Асиміляція	Конформність	Ідентифікація

виключенням або диференційним включенням; перший різновид межує із політиками мультикультуралізму і асиміляції та має певні їх елементи, а другий – наближається до повного виключення (або сегрегації, що у чистому вигляді зустрічається вкрай рідко) та мультикультуралізму. Новим різновидом політики інтеграції іммігрантів є так званий пост-мультикультуралізм (термін І. Міхаловскі [7]). На сьогодні пост-мультикультуралізм (у Німеччині) – це різновид диференційного виключення, але загалом ідеї пост-мультикультуралізму знаходяться у зародковому стані і як виглядатиме (якщо взагалі існують) згодом стратегія пост-мультикультурної інтеграції іммігрантів залишається питанням. З політикою асиміляції найкраще корелюється модель адаптації з аналогічною назвою, а також з деяким відхиленням (перш за все, це – неспішність засвоєння іммігрантами практик і цінностей приймаючого суспільства) і модель маргіналізації. Модель сегрегації є органічною для держав з адаптаційною політикою диференційного включення. Щодо політики мультикультуралізму, то їй найадекватніше відповідає модель творення діаспор та, з певним відхиленням, модель добровільної сегрегації. А відхиленням тут можна вважати замкнутість іммігрантських спільнот. Політика асиміляції та, частково, диференційного включення/виключення не завжди виправдовує себе оскільки задовольняє переважно інтереси та потреби приймаючого суспільства, а політика мультикультуралізму – бо захищає інтереси та задовольняє потреби, перш за все, іммігрантських спільнот. Тобто, і в першому, і в другому випадках політика адаптації іммігрантів є односторонньо спрямованою і, очевидно, потребує вироблення якогось нового її виду. Політика ж сегрегації (або повного виключення) на сьогодні є досить рідкісною і корелюється, в основному, із такою ж моделлю соціокультурної адаптації іммігрантів. Крім того, як бачимо, модель протесту залишається поки що без нормативної відповіді. Одним із варіантів такої відповіді, на нашу думку, може стати вже згадувана політика пост-мультикультуралізму, основні по-

ложення та ідеї якої на даний час ще не вироблені.

Авторське дослідження стосовно адаптації українських іммігрантів проводилось протягом 2008-2010 рр. у Польщі та Україні. Було використано цільову вибірку, респондентів для дослідження добирали за методом снігової кулі. Для збору основної частини інформації застосовано метод напівструктурованого інтерв'ю. Для дослідження використано цільову вибірку, основними критеріями якої були: стать, досвід перебування у Польщі, що в часовому вимірі становить мінімум 1 рік та трудова зайнятість в країні імміграції. Об'єктом дослідження виступають жінки-мігрантки із України у Польщі та жінки-мігрантки, які мають досвід проживання у Польщі і знаходяться в Україні. Респондентами у дослідженні стали тільки жінки, оскільки найбільш цікаві для порівняльного аналізу є типи робіт (а відповідно і групи мігрантів) притаманні саме жінкам. Перший з них – це тип *meso* (від гр. μέσος – всередині) – жінка проживає з господарями і працює в їхньому домі; другий тип *exo* (від гр. έξω – ззовні) – жінка проживає окремо від роботодавців та ходить на роботу; третій тип – «плантації», що передбачає проживання іммігрантів групами досить ізольовано від решти суспільства та виконання ними одного виду робіт. Зазначимо, що виділені групи респондентів за місцем проживання сім'ї чи типом роботи не є монолітними у певних твердженнях/ставленнях, оскільки значна частина респондентів має попередній досвід перебування у різних групах, що може впливати на їхні судження на момент проведення інтерв'ю.

Стосовно процесу адаптації українські іммігранти в Польщі виділяють низку чинників: типових практик, цінностей, норм, притаманних суспільству імміграції (та його членам), які відрізняють його від українського, і висловлюють своє ставлення до них (сприйняття чи несприйняття).

Серед особистісних (сімейних) у Польщі виділяють спосіб виховання дітей, який у приймаючому суспільстві респонденти здебільшого не схвалюють, відзначаючи неприпустиму для них вседозволеність у поведінці дітей: «вседозволеність я то називаю. Мені то не подобалось, бо повинні діти знати, що можна, чого не можна. Повинні бути якісь рамки, в них того нема. Бажання дитини закон» [У; О., 47р.]. Проте, з іншого боку, частина респондентів схвалює відмінне від «традиційного українського» виховання у плані виховання дітей як особистостей: «Побачила як в іншій країні до дітей ставляться. ... в нашій країні до дітей ставляться як до таких гірших істот. ... в нас дітей б'ють!» [П; М., 42р.]. А також те, що поляки приділяють дітям значно більше часу і уваги, ніж українці: «більше, я так вважаю, дітям тут приділяється уваги. Навіть ходити з дитиною в басейн, проводити більше часу з дитиною...» [П; А., 37р.].

Іншим чинником цієї групи є поширені у Польщі «пізні» шлюби, ставлення до яких в українських іммігрантів є подвійним. Здебільшого схвалюють «пізні» шлюби і народження дітей, якщо це відбувається до сорока років, оскільки прийняті в Україні «ранні» шлюби вважаються респондентами необдуманими, чоловіка і жінку неготовими до сі-

мейного життя: «найгірше в нашій країні то, що в нас діти родять дітей» [П; А., 45р.]. З іншого боку, українські іммігранти в Польщі категорично не сприймають практики одруження та народження дітей після сорока років, що також досить поширені в країні імміграції.

Наступні два чинники в особистісній (сімейній) сфері знаходять цілковите сприйняття в українських іммігрантів у Польщі. Перший – це більша, порівняно із поширеною в Україні, участь чоловіків-батьків у вихованні/догляді дітей: «Чоловік відіграє дуже важливу роль і у вихованні дитини, і в тому, щоб проводити дозвілля, вільний час, дуже часто їх бачу: чоловік з жінкою і діти ... миле для ока, в нас же якось тільки ... жінка, як завжди, з дітьми» [П; А., 45р.]. Другий – ставлення чоловіка до жінки та суттєво легша роль жінки в польській сім'ї, ніж в українській: «Щоб наші мужчини в нас вдома на Україні більше любили своїх жінок, більше їм приділяли уваги і не пускали своїх жінок за кордони ... Тоді це буде люблячий чоловік ... щоб голова був чоловіком, а не жінка і щоб він більше думав, де дістать ті гроші» [П; Л., 61р.].

Українські іммігранти в Польщі відзначають також несприйняття ними такої відмінної риси польського суспільства, як «родинна відчуженість» і протиставляють їй «міцні українські родини»: «в нас міцніші стосунки в сім'ї. ... між дітьми й батьками, між ... дідусям, бабусею і внуками, в нас так більше то сплетено, сплетеність така родинна. ... відчуженість у них відчувається» [П; О., 31р.].

Окрім сімейної підгрупи в особистісних чинниках, респонденти відзначають відмінність у рисах характеру, притаманних полякам та українцям. Отже, у поляків українські іммігранти практично не знаходять таких особистих якостей, які б вони не сприймали, за винятком хіба що індивідуалізму: «всі тримаються в своїй квартирі ... люди можуть іти не поздороватися, бо там всі чужі. Там люди живуть у такому домі, там один одного ніхто не знає» [П; М., 49р.].

Українські іммігранти однозначно сприймають такі риси, притаманні місцевим мешканцям, як розкутість, оптимізм і рівне ставлення до людей різних прошарків, протиставляючи їх закомплексованості, заниженій самооцінці, песимізові «типових» українців: «на Україні ... завжди я чомусь комплексувала. А тут, тут просто всі такі відкриті, і так себе поведуть вільно» [П; М., 50р.]. «Я б хотіла, щоб в нас більше оптимізму було, тому що ми ... так любимо часто заламувати руки і казати: «Ой, біда! Що то буде? Катастрофа!» і так далі» [П; О., 31р.]. Загалом у Польщі українські іммігранти добре сприймають представників приймаючого суспільства як людей, що свідчить про успішну адаптацію респондентів у міжособистісні відносини із місцевим населенням в країні імміграції.

У групі культурних чинників українські іммігранти не сприймають загальної необізнаності представників приймаючого суспільства та односторонності загальної освіти в цих країнах: «Не знають Україну, не знають українців, які просто для них рускі...» [П; Л., 35р.]. А також високий рівень недотримання польських етнічних звичаїв грома-

дянами цих країн: «Українці може не такі космополітичні. Вони все-таки більше зберігають свої традиції, свої звичаї. А поляки вже трошечки забувають. В них все воно змито» [У; О., 59р.].

Натомість більшість культурних чинників однозначно сприймаються українськими іммігрантами. Серед них: 1) культура обслуговування клієнтів у різних закладах та культура спілкування між людьми загалом: «Люди говорять якось, там нема таких матюків, я ніколи не чула» [П; Я., 44р.], «в магазинах, всі до тебе звертаються і говорять до тебе: «Пані!». ... всі привітні, всі до тебе говорять: «Добрий день!». ... шофер, він з тобою вітається, продаючи тобі квиток, він каже тобі: «Мілей подру'жи!», що значить, щасливої дороги» [У; Н., 27р.]; 2) культура відпочинку, пріоритетність відпочинку перед іншими статтями витрат у власному бюджеті та спосіб проведення вільного часу: «Ми як сліпі коні працюємо на Україні, а вони собі живуть для себе» [П; І., 55р.], «вони мають більший такий доступ і до кіно, і до театрів. ... для середнього працівника [в Україні], то вже є розкіш» [У; Г., 63р.]; 3) надання переваги забезпеченню здорового харчування поряд із відпочинком на противагу цінностям дорогого одягу в Україні: «Подобається, що тут вони багато подорожують, багато, скажем, грошей тратять ... на своє дозвілля, тоді як ми, мені здається, так більше... тратимо грошей на ... одяг, на такі речі, які не є настільки важливими» [П; О., 31р.]; 4) скромне накривання столів та споживання їжі/напоїв при святкуванні: «Ну от наш багатий український стіл ... В нас починають готувати, вигоговлюють, що стіл аж прогинається ... А тут набагато простіше, вони тут зовсім поіншому готують, таке мироприємство чи щось таке роблять і мені то подобається дійсно» [П; Л., 35р.], «Мені сподобалося і як тут, наприклад, випивають за обідом чи під час вечері. І необов'язково допити цілу пляшку» [П; М., 52р.].

Однозначно сприймається українськими іммігрантами в Польщі такий чинник, як патріотизм, при цьому мається на увазі патріотизм як риса характеру (особистісна група), як дружність народу і відданість державі (соціальний чинник) та як збереження історичної, культурної спадщини своєї держави (культурна група): «Вони собі знають ціну ... якось так вони собі за ту Польщу.

То є Польска! Наша Польска! ... знають собі ціну ... державі знають ціну, що країна вартує» [У; О., 37р.].

У соціальній групі українські іммігранти сприймають добре всі виділені ними ж відмінності, а це такі підгрупи, як: 1) панування законів в країні, що протиставляється анархії в Україні: «Мені подобається те, що держава дбає про людей. А в нашому суспільстві люди дбають про державу» [У; М., 40р.]; 2) кращий економічний розвиток країни: «Вони живуть як люди ... живуть в достатку ... краще люди живуть, ніж у нас» [У; М., 33р.]; 3) соціально-економічна стабільність в країні імміграції: «Набагато легше жити. Там людина живе і знає яку зарплату получити і що щось може собі купити» [У; О., 37р.]. Окремо наголошують респонденти на вищих зарплатах та пенсіях: «Там набага-

то легше жити, ніж у нас, ціни нормальні, заробити можна, а тут не заробиш, страшно, жак!» [У; С., 30р.], «Пенсіонери живуть і мають велику пенсію, вони мають достаток і не живуть на одному хлібі і на одній олії» [У; Н., 27р.], «В Польщі більша заробітна плата, ніж в Україні. І в Польщі легше знайти роботу» [У; О., 39р.]. Тобто, тут спостерігається сприйняття своєї міграції як економічної за причинами і як способу заробити, а не змінити місце проживання.

Також значну підгрупу становлять чинники зовнішнього вигляду та матеріального забезпечення міст проживання в країні імміграції – освітлення і чистота вулиць та під'їздів, стан доріг і розвиток транспортної системи: «З транспортом проблем нема – їдеш коли тобі треба» [П; С., 41р.], «в них балкони уквітчані ... прибудинкові території, як доглянуті, чого ще немає в Україні ... Дороги в Україні і польські дороги не до порівняння» [У; М., 53р.].

Крім того, українські іммігранти із досвідом проживання в Польщі виділяють та категорично не сприймають притаманні українському суспільству хабарництво та алкоголізм, відсутність яких відзначають у суспільстві імміграції: «... медичне обслуговування. То обслуговування складається так, що людина хвора, яка не має грошей, вона не може полікуватися» [П; М., 52р.], «не бачу [в Польщі] я стільки тих алкашів, як у нас в Тернополі робиться то це кошмар, просто на вокзалі, запої страшні, всі просто п'яні» [П; О., 55р.].

На загал респонденти переважно добре сприймають та наголошують відмінності у культурній сфері та в особистісній (сімейній), окрім виховання дітей, що наголошується та здебільшого не сприймається ними. В соціальній сфері сприймаються всі відмінності, але не наголошують на них і до того ж, категорично не сприймають певні наголошені відмінні риси українського суспільства. Крім того, в Польщі часто респонденти зазначають, що їм «подобається все» у цій країні, а в Україні – нічого: «Я не можу сказати, що мені не подобається в Польщі, бо там мені подобається все» [У; Н., 27р.].

Характеристика сприйняття зазначених практик, цінностей, традицій, взаємовідносин, рис характеру (ментальності), соціально-економічних показників і особливостей культури свідчить про те, що українські іммігранти адаптовані успішно у приймаючому суспільстві, оскільки в її культурі мало «чужого», багато «подібного» (проте необов'язково «кращого»), а саме культурні чинники (поряд із особистісними (сімейними) найбільше наголошуються респондентами при аналізі відмінностей, а не соціальні.

Аналізуючи моделі, за якими адаптуються українські іммігранти в Польщі, варто зазначити, що вони варіюються переважно у залежності від типу роботи респондента і менше – від місця проживання сім'ї.

Для українських іммігрантів у Польщі найпоширенішою моделлю адаптації є творення діаспор: «як не свій тобі допоможе, то хто тобі може допомогти, але казується, що тут поляки є, дуже добре трактують людей ... Запитують завше: «чи не напита-

ся гербати?», «чи не є пані глорна, чи пані щось ядла?» ... де би людина не знаходилась, де би сі не знаходив, які мав, до свого краю сі хоче, до України» [П; М., 39р.], «в нас ментальність одна, а в поляків зовсім інша, хоча вони до тебе ставляться дуже добре, але взагалі розуміють один одного, то земляки.» [У; Н., 27р.]. Другою за значенням тут є асиміляція. Особливо актуальною моделлю асиміляції є для респондентів групи, чії сім'ї проживають / частково проживають у Польщі: «важко мені було дотримуватись українських звичаїв, працюючи в іншій державі і, я мусила б ... якось відокремитися, мусила б створити якесь гетто, але я не хочу створювати якогось гетто, бо я хочу жити в тому суспільстві як повноправний громадянин. ... багато я прийняла дуже швидко ... вже за деякий час, поки я тут була, поки я тут якось адаптувалась, вже мій погляд змінився» [П; М., 42р.], «Стараюся там своїх дівчат на місце ставити, як вони часом ... не пристосовуються під манери [польські].» [У; Л., 51р.].

Стосовно ж складових/стадій самої асиміляції (за типологією М. М. Гордона [6]), то для українських іммігрантів у Польщі характерною є культурна/поведінкова асиміляція та асиміляція, залежна від ставлень і поведінки приймаючого суспільства, а також, частково амальгамація, коли йдеться про змішані шлюби². У розрізі резиденційної асиміляції відзначимо, що в Польщі дисперсність розселення є досить великою, а асиміляція, відповідно, має високий рівень. Ми не вивчаємо генераційну асиміляцію, оскільки сучасна українська імміграція складається здебільшого із одного покоління, тому генераційний зріз на даному етапі знаходиться поза межами дослідження.

У групі респондентів, що працюють mesa в Польщі, найпоширенішою є адаптація за моделлю творення діаспор, як і в групі ехо: «то є дійсно, і інша культура, і інші люди ... допомогли [поляки в Польщі] її [дочку] влаштувати в приватну школу ... то приватна школа – дійсно там то поставлено на інтеграцію, на знайомство з іншими культурами...» [П; А., 45р.]. Крім того, в цій групі іноді спостерігається перехід від творення діаспор до асиміляції: «Вони аж тепер трохи нашу ментальність зрозуміли, розумієш, що ми є українці, що ми є люди теж. ... українське, це є в моїй душі, але так як вони святкують, де я знаходжусь, то я до всього пристосовуюсь. ... я не роблю акценту» [П; І., 55р.]. Респонденти цієї групи краще інтегруються за рахунок відсутності елементів таких моделей адаптації, як добровільна сегрегація чи сегрегація, та поширеним асиміляційним проявам.

Для групи респондентів, що працюють на «плантаціях» в Польщі, характерною є адаптація за моделями добровільної сегрегації та сегрегації: «були такі, що на поріг не впускали, там щось пішов запитатися до хати, там у двері постукав, він ви-йшов на поріг, навіть в хату не впустили» [У; М., 33р.], «За кордоном у мене була ностальгія за нашими традиційними українськими святами, мені там було не дуже комфортно, коли я знала, що моя сім'я святкує такі свята на Україні. ... За границею вони на нас дивляться суто як на заробіт-

чан ...» [У; М., 39р.]. Іншою характерною моделлю для цієї групи є творення діаспор або її елементи. Ця група іммігрантів суттєво відрізняється за моделями адаптації від двох попередніх. Тенденції до сегрегації як з боку іммігрантів, так і з боку приймаючого суспільства спостерігаються, на нашу думку, через фізичну віддаленість у проживанні іммігрантів від основної частини приймаючого суспільства та частішими відвідинами України: «Ну я живу на Україні. Частіше я відвіую Польщу, ніж Україну. В Україні я сиджу постійно.» [У; О., 37р.]. Ці фактори сприяють тому, що респонденти відчують себе більше приналежними до українського соціуму, ніж до польського. До того ж українські іммігранти в Польщі (незалежно від типу роботи), незважаючи на високі показники асиміляції у цій країні, загалом більше схильні говорити про себе так, ніби вони живуть і постійно знаходяться в Україні, а не є міжнародними мігрантами. На загал, в останній групі респондентів поширеними є змішані моделі адаптації: сегрегації, добровільної сегрегації та творення діаспор. Елементи останньої зазвичай проявляються з часом, коли респонденти проходять перші дві.

Як ми й передбачали, гіпотезою у програмі дослідження, основними моделями адаптації українських іммігрантів у Польщі виявились творення діаспор та асиміляція. Проте додатково виявились ще й моделі (чи їх елементи) сегрегації та добровільної сегрегації. Як бачимо, для українських іммігрантів у цій країні нехарактерною є модель протесту, оскільки імміграція здебільшого є тимчасовою економічною, а іммігранти не добиваються певних привілеїв/прав, тоді ж, коли їх не влаштовують умови проживання, просто змінюють країну імміграції: «... польська країна повинна теж підтримувати нас, ну як тішитися з того, що Франція хоче теж депортувати, бо вони [іммігранти] там розрухи роблять, ми там ніколи ... не були змішані в якихось таких розрухах чи щось там. Українці приїжджають тихенько працюють... Заробляєм гроші і виїжджаєм на Україну без якихось проблем ... Ми – спокійні мігранти, працює, не складає якоїсь проблеми для Польщі як держави» [П; О., 52р.]. Також нехарактерною є модель маргіналізації, оскільки культурні чинники є досить важливими для респондентів. Зазначимо, що тут йдеться як про збереження елементів власної культури, так і про переймання елементів культури, поширеної в країні імміграції.

У притаманних українським іммігрантам моделях адаптації в Польщі (окрім асиміляції), притаманним є відчуття іммігрантами себе «чужими» у приймаючому суспільстві, особливо це відчувається у респондентів, опитаних у Польщі, а не в Україні: «Я поблукала по Варшаві ... і побула «паном Ніхто», чи «панею Ніхто». Почала боліти, що я була людиною, яку люди шанували, зі мною рахувалися, що мені говорили «Добрий день!» і до мене посміхалися, а тут мене ніхто не знає, я нікому непотрібна, мені нікого не треба» [П; О., 51р.], «людина знудена таким життям за границею, завжди буде емігрантом. Завжди. Навіть, коли виїдеш заміж і будеш мати чоловіка, завжди будеш

відчувати себе емігрантом» [П; А., 37р.]. Крім проблеми адаптації у приймаючому суспільстві, близькою для українських мігрантів, чия міграція не є постійною, є проблема реадaptaції в українському суспільстві після міграції. Однак певні труднощі реадaptaції після повернення із Польщі виникають лише у респондентів, що в цій країні адаптовані за моделлю асиміляції і носять вони, в основному, соціальний характер, оскільки культури двох країн респонденти вважають досить близькими і легко переносять їх відмінності: «чи на свята щось там, чи то всьо похоже. Там нема чогось такого спеціального, не знаю» [П; М., 49р.], «Напевно мені здає-ться, що вже привичаїлася попросту до того. ... приїжджаєш вдома, то вже комфорту такого немає, чи ті автобуси, чи ті, не так як тут. Якось так привичається» [П; З., 36р.], а особистісні (сімейні) менш відчутні, бо частіше контактують з родичами підчас міграції. Ті ж, хто адаптується за моделлю творення діаспор (а їх більшість), досить легко реадaptaються в Україні і почувують тут себе «морально легше»: «... дуже багато поляків питали, чому я тут заміж не вийду, чого я собі тут нікого не знайду і не лишуся. А я не хочу хоч додому, на Україну. Всюди добре, а вдома найліпше, як-то кажуть» [П; І., 42р.]. Не останню роль тут відіграє культурна та географічна близькість України і Польщі та часті відвідини України. Що стосується політики інтеграції українських іммігрантів у Польщі, значимо наступне. До 1989 р. Польща сповідувала ідею «одна держава – один народ», що передбачала асиміляцію етнічних меншин та тих іммігрантів, яким, все ж, вдавалось проникнути до «закритої» країни. Початок 1990-х рр. відзначився своєрідною

ейфорією стосовно відкритих кордонів та появи іноземців у традиційно однорідному суспільстві. У цей період послабилися асиміляційні зусилля держави стосовно іммігрантів. Із середини 1990-х рр. починається вироблення польської імміграційної політики, що збігається у часі з посиленням анти-імміграційних настроїв у суспільстві і вимогами повернутись до стратегії асиміляції. З іншого боку, із початку 2000-х рр. у Польщі (особливо в системі освіти) визрівають ідеї впровадження певних практик мультикультуралізму. Незважаючи на постійну потребу визначитись стосовно питання інтеграції іммігрантів, Польща на сьогодні не має відповідної законодавчо закріпленої стратегії – вона, як і на початку 1990-х рр., залишається реактивною відносно змін у сфері міграції, що стосуються Польщі. Одна з останніх відносно гомогенних (в етнічному плані) країн Європи досі стоїть перед вибором між асиміляцією, мультикультуралізмом і, можливо, диференційним включенням (див. детальніше [5]). Саме стратегії мультикультуралізму та асиміляції відповідають найпоширенішим моделям адаптації українських іммігрантів у Польщі – творення діаспор та асиміляції відповідно.

Отже, хоч політика інтеграції іммігрантів у Польщі не є достатньо розробленою та законодавчо закріпленою, проте напрямок, в якому вона рухається, є сприятливим для успішної адаптації українських іммігрантів у цій країні, що, очевидно, і є однією із причин сукупно довготривалої імміграції українців до цієї країни на сучасному етапі та, можливо, саме такі стратегії інтеграції у майбутньому стануть частиною офіційної державної політики імміграції у Польщі.

ПРИМІТКИ:

- ¹ Ця стаття містить посилання на тексти деяких із 61 інтерв'ю, які, залежно від країни, де проводилося опитування, мають наступні умовні позначення: П – опитування проводилося в Польщі; У – опитування проводилося в Україні, респондентка має досвід проживання в Польщі. Букви після крапки з комою означають перші літери імен/псевдонімів респондентів, а цифри – вік.
- ² При цьому для респондентів шлюби із представниками приймаючого суспільства є повторними і вони, як правило, вже мають дітей від перших шлюбів із українцями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Володько В., Ровенчак О. Моделі соціокультурної адаптації іммігрантів // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка. – 2008. – Вип. 2. – С. 182-211.
2. Демографічна криза в Україні: Проблеми дослідження, витоки, складові, напрямки протидії / За наук. ред. В. Стешенко; НАН України, Інститут економіки. – К, 2001. – 559 с: рис., табл.
3. Донченко Е Концепции социальной психики общества. Статья вторая: Социетальные состояния // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 3-4. – С. 36-73.
4. Мертон Р. К. Социальная структура и аномия // Социологические исследования. – 1992. – № 3. – С. 104-114.
5. Ровенчак О. Інтеграційна складова міграційної політики // Психологія і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 150-175.
6. Gordon M. M. Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion, and National Origins. – New York: Oxford University Press, 1974. – 286 p.
7. Michalowski I. What is The Dutch Integration Model, And Has it Failed? // Focus Migration: Policy Brief. – 2005. – № 1. – April. – P. 1-4.